

Platon și Aristotel a explicat corpurile și ființele, prin ceva dat într-un fel în afara lor, principial diferit de meta-fizic, prin idee sau substanță, concepute ca principii transcendente. Există totuși o diferență bogată în consecințe între Platon și Aristotel, prin care se deschide posibilitatea diferențierii și apoi separării științei de filosofie.

Platon explică lumea cu ființele și lucrurile ei prin idee. Aristotel însă, păstrând aceeași interpretare metafizică, înlocuiește ideea cu substanța. Platon a sesizat noumenul ca esență spirituală cu un singur atribut. Aristotel sesizează substanța: fizică, biologică și umană cu atribute multiple. În aceste condiții, multiplicitatea apare în substanța însăși, dar nu în sensul obiectual și relațional, de parte și întreg, ci numai în acel strict obiectual, de atribut. Substanța, așa cum arată și numele este entitatea spirituală ce stă sub materialitatea obiectelor și corpurilor, conferindu-le unitate și făcându-le „să fie ceea ce sunt și să difere de altele”. La temelia diferențierii și desprinderii științei de filosofie stă tocmai această inovație, deoarece numai pe această cale se face o distribuție a studierii tipurilor de cauze. Filosofia studiază numai cauzele prime și respectiv ultime ale lucrurilor, ființelor, proceselor și fenomenelor. Între **elementele prime** (cauzele prime) și **substanța ultimă** (cauza ultimă) se interpun **cauzele proxime** de studierea cărora se ocupă știința. Aceasta începe cu determinarea speciilor și continuă cu cea a genurilor, fiind astfel o cunoaștere a generalului, nu și a individualului care, după Stagirit intră în competența artei. De aici și celebra aserțiune a lui Aristotel că „poezia este poate mai adevărată decât știința”. Știința, care este numai despre general coboară doar până la specie și pe drept cuvânt îi apare lui Aristotel prea îndepărtată de concretețea realității.

Raportul din **filosofie și știință** poate fi înțeles, cel puțin pentru o mare parte din istoria culturii europene, cu ajutorul lui Aristotel. Acesta și-a expus în Analiticile secunde concepția sa care ar putea fi considerată punctul de plecare al înțelegerii naturii și structurii științei: finitismul gândirii raționale, „imposibilitatea de a străbate rațional infinitul”. Din acest finitism derivă (1) necesitatea unor principii ale științei adică a acceptării unui punct de plecare ce nu mai trebuie, la rândul lui demonstrat și (2) organizarea rațională a metodei cunoașterii: demonstrația. Fundamentul pe care se clădește la Stagirit teoria axiomatice a științei este rezultatul nemijlocit al viziunii asupra unui lanț argumentativ cu un număr finit de pași. Prin acest finitism inexorabil Aristotel a devenit teoreticianul științei. Prin această exigență el a realizat o revoluționare copernicană a gândirii, punând bazele concepției filosofice asupra metodei științei. Astfel, se desprinde explicit de platonism, de idealul unei științe care tinde să ajungă de la ipoteze la începutul necondiționat. Și totuși Aristotel nu realizează o **separare**, ci doar o **distincție** între filosofie și știință. În perioada clasică era valabilă teza că orice știință își vede întemeiate premisele din exteriorul ei, în speță prin recurs la filosofia primă (Metafizica).

Întemeierea filosofică a științei constă în următoarele: Ca și pentru Platon, la Aristotel legile gândirii sunt și legile realității, formele logice sunt și ontologice. Principiile, definiția, demonstrația au și o semnificație ontologică întrucât întreaga ordonare rațională a științei, prin definiții și deducții, plecând de la principiile supreme reprezintă o imagine exactă a înseși structurii existenței. În fundamentarea posibilității științei, el se sprijină direct pe sensul ontologic al anteriorității principiilor (Analiticile secunde, I,2,71,b). Principiile nu sunt doar simple temeuri metodologice sau puncte de plecare într-o ordine convențională a științei, ci ele au o valoare ontologică. Ele sunt enunțuri fundamentale asupra existenței având caracter prim, fiind

adevărate, indemonstrabile, necesare, evidente, generale, universale. Totodată ele sunt și determinări generale ale existenței. Știința și ontologia sunt astfel intim legate.

Caracterul prim al principiilor, statutul lor simultan logic și ontologic, nu le scutesc însă de o examinare din care să se vadă cum au fost obținute și cum se justifică față de filosofie. Aceasta însă nu poate fi sarcina unei anumite științe particulare, ci a filosofiei (prime). În acest mod se fundamentează știința pe filosofie în perioada clasică, atunci când între știință și filosofie se statornicează doar o distincție (nu și o separare) în cadrul mai larg al teoreticului. În etapa clasică a culturii grecești universalul era identificat cu obiectul oricărui demers final în filosofie. Universalul era considerat singura dimensiune capabilă să dea punct de sprijin, să confere rațiune de a fi tuturor valorilor.

În epoca elenisto-romană, reflecția din

FILOSOFIA ȘI ȘTIINȚA

variate sfere de specializare științifică se separă de filosofie prin marele act euclidian de a opune un „veto” tezei aristotelice după care orice știință își întemeiază premisele din exteriorul ei și anume apelând la „filosofia primă”. Euclid explică trilateralele, patrulateralele, figurile geometrice în general, prin segmentele și unghiurile lor, nu printr-o pretinsă substanță spirituală. Explicarea științifică se naște pe această cale, euclidiană. Acesta crede, ca și Aristotel, în necesitatea de a da științei un start cu caracter axiomatice, dar spre deosebire de Stagirit, el îndrăznește, prin instituirea postulatelor sale, să mute momentul axiomatice proeminent, din afara științei în interiorul ei. Astfel, era tăiat „cordonul ombilical” care, potrivit viziunii aristotelice, trebuia să unească orice știință cu filosofia. Disponerea axiomatice fiind de formă aristotelică, avea autoritatea de a conferi construcției euclidiene statutul de știință: în același timp, mutația euclidiană asigură păstrarea acestui statut în condițiile separării științei de întemeierea filosofică.

Cu toate acestea, cazul lui Euclid a rămas „atipic” întrucât filosofia ca enciclopedie a științelor a rămas până spre jumătatea secolului al XIX-lea.

În Evul Mediu, continuând pe Aristotel, Th.d'Aquino alcătuiește și el o enciclopedie a științelor filosofice, adică a *summa philosophiae ori theologiae*, după denumirea de atunci.

La începuturile epocii moderne, Descartes, apoi Leibniz, Newton, socotesc metafizica (filosofia primă) drept rădăcina științelor, al căror trunchi este fizica. Idealul filosofic al acestora era descoperirea unui principiu explicativ unic, universal al lumii din care aceasta să poată fi dedusă cu necesitate matematică. Filosofia continua să fie o disciplină deductivă prin excelență. Realitatea trebuia să derive dintr-un număr restrâns de legi, poate chiar din una singură. Lumea era explicată și înțeleasă doar când era dedusă ordinea ei universală dintr-un principiu unic explicativ: Dumnezeu, Absolut, Rațiunea eternă și infinită, etc.

În sec.al XIX-lea, raporturile dintre filosofie, ca explicare teoretică a lumii și

științele particulare se schimbă datorită unui proces de dezvoltare, maturizare și autonomizare a acestora. Ele se desprind treptat de trunchiul comun al filosofiei pentru a duce o viață proprie. Științele speciale se dispensează de întemeierea filosofică, renunță la acest sprijin pe care-l socotesc inutil și chiar nociv. Știința se interesează doar de **fenomenele** cognoscibile prin experiență senzorială precum și de legile lor empirice, dezinteresându-se de **esențele** filosofice ce nu pot fi cunoscute prin experiență. Concluzia era că filosofia ar trebui înlăturată, căci orice speculație dincolo de experiență este necontrolabilă și fără sens. Cu toate acestea, mai rămânea filosofiei un domeniu, alături de științe și anume stabilirea unitară și armonioasă a cunoștințelor generale despre lume. Aceste cunoștințe sunt puse la dispoziția filosofiei de către științe și nu provin din speculații necontrolabile. Rolul filosofiei se va limita la a sintetiza rezultatele generale ale științelor, devenind acum un intermediar între științe. Vechea filosofie era modelul oricărei științe: acum, noua filosofie își caută modelul în științele particulare. Filosofia poate și acum trece peste marginile experienței, dar numai în direcția indicată de științe. Este vorba acum de o filosofie inductivă profesată de Fechner, Hartmann, Wundt, Fouillé, ș.a. Ea este de asemenea o știință a celor mai generale principii și legi ale existenței, deoarece ea pornește de la legile științifice și caută să le înmănuncheze, să le reducă la una sau câteva legi sintetice și universale, din care apoi să deducă sau măcar să explice fiecare lege specială și fiecare existent în parte.

Evoluția raporturilor dintre științele particulare în expansiune și filosofie arată că legitimarea acesteia din urmă a devenit treptat tot mai anevoioasă. De la mijlocul secolului al XIX-lea procesul de suprimare a religiei și respectiv a filosofiei a devenit conștient. Engels se credea îndreptățit să spună că „filosofiei izgonită din natură și din istorie, îi mai rămâne doar imperiul gândului pur”. Evoluția culturii a arătat însă că și acest din urmă domeniu va deveni obiect de studiu al unor discipline particulare.

În decursul secolului al XX-lea, secol prin excelență al pluralismelor, raportul dintre filosofie și știință este foarte diversificat. În primul rând nu mai există o filosofie ci numeroase filosofii. Pe care dintre ele să o raportăm la știință? Raporturile filosofiei cu științele naturii și respectiv ale societății s-au determinat diferit de la o perioadă la alta.

În domeniul filosofiei naturii apele sunt ceva mai limpezi întrucât aceasta a beneficiat de dezvoltarea spectaculoasă a științelor naturii. Filosofia istoriei însă, se resimte de insuficiența dezvoltare a științelor socio-umane și divizarea lor în funcție de interese social-politice. Nici până astăzi acest domeniu al filosofiei nu beneficiază de o teorie generală a evoluției societății care să fie satisfăcătoare. Relațiile celorlalte filosofii cu marea și diversificată știință contemporană sunt dintre cele mai diverse. Totuși dintre toate acestea ne reține atenția meditația profundă și tulburătoare asupra științei și tehnicii moderne a filosofului german Martin Heidegger. Acesta a surprins cu o deosebită pertinentă faptul că filosofia europeană și știința acestui continent sunt două fațete ale aceluiași spirit, două modalități fundamentale înrudite de a vedea lumea, modalități care singularizează spiritul european în cadrul mai larg al celui mondial.

Concluziile lui Heidegger nu sunt însă nici optimiste, nici triumfaliste, ci trădează o mare îngrijorare. Totuși, întrevede posibilitatea ca, odată împlinită până la ultimele sale posibilități, gândirea să-și asume sarcina uriașă a unei noi atitudini față de lume, adică o conversiune a propriei sale poziții în sânul existenței.

prof. dr. M. Th. BORTĂ

Aforisme

Se pare că din palatul fericirii nu s-a dat deocamdată în exploatare decât sala de așteptare.

Câinele se gudură pe lângă stăpân și latră la străin. Există femei care procedează invers.

Arta nu face rotunde capetele pe care moașa le-a lăsat pătrate.

De pe unele frunți și muștele pleacă dezamăgite.

Pășesc pe marginea mării ca pe streășina cosmosului.

Se scumpește mereu încălțăminte. Doamne, bine că nu ne-ai făcut miriapozi!

Evul mediu a fost al poezilor. Epoca noastră aparține psihiatrilor.

Ca orice miriapod, mulțimea vrea să asculte de un singur cap.

Timpul poate transforma orice palat regal într-un closet improvizat.

Nu mai am nevoie de călăuze. Vreau să mă rătăcesc singur.

Arta este o ugență, nu un divertisment.

În inimile marilor creatori, jilțul femeii ideale rămâne toată viața vacant.

Puneți-vă la punct arborii genealogici. Altfel învierea morților va fi un haos nemaipomenit.

Are și jungla pedagogia ei.

Se pare că pentru apocalipsă nu s-au găsit regizori pe măsură.

Toate dictaturile s-au străduit să-i asigure omului un loc în turmă.

Iisus a sperat că mâinile lui vor fi ultimele care vor cunoaște logodna cuieilor.

Norocul nostru e că dragostea nu se predă în școală. Am avea o obligație în plus.

Nu am reușit să salvez din copilul de altădată decât semnul întrebării.

Ucenicul valoros își părăsește la timp maestrul.

Dialogul ne-a îmbrâncit spre culmi.

Fertili vom fi toți. Măcar ca țărăni.

Din copac nu te aud cei de jos decât dacă urli.

Și spre cer săracii merg, probabil, tot pe jos.

Și totuși pentru cei din Cosmos, Pământul e o stea.

Peștera? O ce agoră, ce libertăți!

Cei bogați se luptă mai întâi cu toată lumea, iar în pragul morții numai cu rudele.

O parte a lumii țipă, iar cealaltă se face că nu aude.

Uneori oratorilor le scapă adevărul printre canini.

Unii poeți caută stelele doar în coniac.

În materie de invidie se pare că nu mai avem nici un Everest de cucerit.

Valorile ajung greu la podium. Pentru că se mai îmbrâncesc între ele.

Alergăm după propria noastră definiție.

Marii creatori știu să confere amănuntului încărcături astrale.

Vasile GHICA